

<p>درس: ۱ نام طراح: حسین محبی نژاد</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان بوشهر</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	---	---

عنوان: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی

کانال تخصصی تاریخ من @tarikheman3

اهداف یادگیری:

آشنایی دانش آموزان با انواع منابع مختلف پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی و شناسایی اهمیت و ویژگی هر یک از منابع .

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

شناسایی منابع و مآخذ تاریخ ایران جلد ۱ و ۲ . نویسنده عزیز الله بیات . تهران انتشارات امیر کبیر .
تاریخ نگاری در ایران . نویسنده برتولد اشپولر . مترجم یعقوب آژند . تهران . ناشر گستره
کتاب شناسی گزیده توصیفی تاریخ ایران دوره اسلامی (تا پایان عصر قاجار) نویسنده پروین ترکمنی آذرتهران . انتشارات سمت

چکیده نکات مهم درس

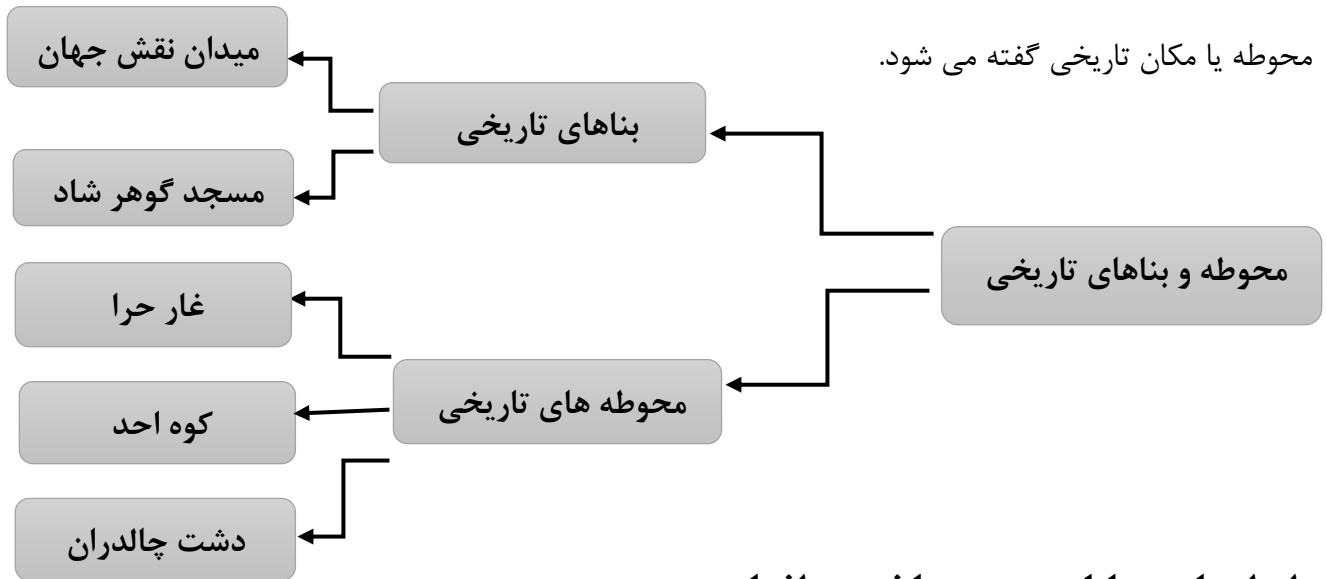
گونه های مختلف منابع تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی

الف : محوطه ها و بناهای تاریخی

به تمام آثار ساختمانی و معماری به جا مانده از گذشته بناهای تاریخی و جاهایی که بستر وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند،

محوطه یا مکان تاریخی گفته می شود.

ب: ابزارها و وسایل و دست ساخته ی انسان

به تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته همچون انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی ، ظروف ، وسایل حمل

و نقل ، مجسمه ها ، تابلوهای نقاشی ، سازهای موسیقی ، جنگ افزارها و وسایل خانگی گفته می شود. این آثار گواه روشنی بر

نوع فرهنگ ، عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

ج: آثار شفاهی

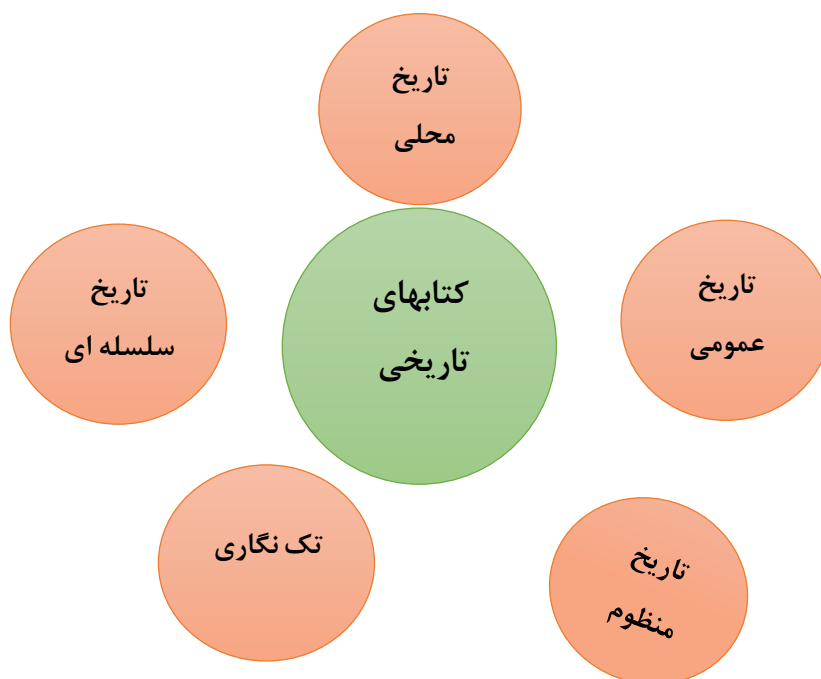
این دسته از منابع شامل ،افسانه ،اساطیر ،خاطرات شفاهی، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، متل ها ،

لطیفه ها ، انواع شعرها می شود.

الف : کتابهای تاریخی

کتابهای تاریخی که در تاریخ ایران دوره ی اسلامی نوشته شده اند، متنوع اند.

۱- تاریخ های عمومی : نگارش این آثار از قرن سوم هجری شروع و تا پایان عهد قاجار ادامه داشت. موضوع این کتابها

به ترتیب تاریخ جهان از آغاز آفرینش و پس از آن شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران ، تاریخ اساطیری ایران (از کیومرث تا ساسانیان)، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی تا زمان خود مولفان در بر می گرفت. و از مشهورترین

آنها کتاب **تاریخ طبری** تالیف **محمد بن جریر طبری** می باشد.

۲- تاریخ های محلی : این دسته از آثار یکی از گنجینه های مهم درباره اطلاعات سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی

، اقتصادی و نظامی و جغرافیایی شهرهای ایران هستند . **انگیزه ی اصلی نویسندگان** این دسته از کتابها ، **ثبت و ضبط** رویدادهای تاریخی ، **بیان ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی** ، **نگارش زندگی نامه مفاخر و مشاهیر محلی** بوده است. از جمله این کتابها، **تاریخ سیستان** از مولفی **ناشناس**، که به تاریخ سیستان از ایام قدیم تا ۷۲۵ ق می پردازد.

۳- تاریخ های سلسله ای : نگارش این دسته از آثار توسط افراد **ادیب و دانشمند** و معمولاً به درخواست فرمانروایان

بزرگ و کوچک برای ثبت و ضبط وقایع دوران خود آنها صورت می گرفت. **تاریخ بیهقی** اثر **ابوالفضل بیهقی** در مورد **غزنویان** از جمله ی این کتابهاست.

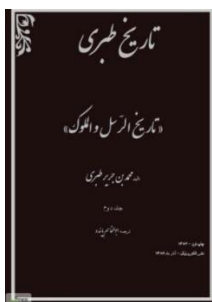
۴- تک نگاری : این نوع تاریخ نگاری از دوره **تیموریان** به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ نگاری مولف عموماً به اشاره

فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می کند. از این دسته آثار می توان کتاب **عجائب المقدور فی نوائب تیمور** (زندگی شگفت آور تیمور) اثر **ابن عربشاه** درباره ی **تیمور** را نام برد.

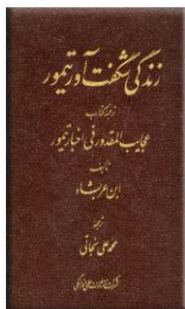
۵- تاریخ های منظوم : منظور اینکه سرایندگان منظومه های **حماسی و تاریخی** رویداد های تاریخی به صورت نظم

(شعر) بیان می کردند. این دسته از کتاب ها از دوره ی **مغولان** رواج و رونق بسیاری یافت. از برجسته ترین منظومه های حماسی و تاریخی می توان **شاهنامه فردوسی** را نام برد.

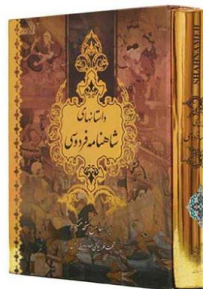
انواع کتب تاریخی به روایت تصویر

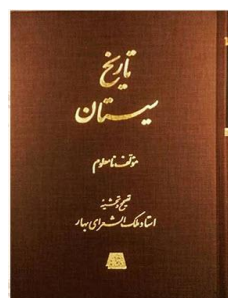
تاریخ عمومی

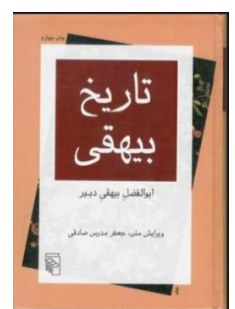
تاریخ تک نگاری

تاریخ منظوم

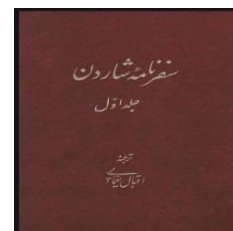
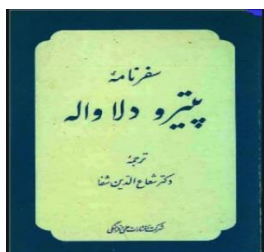
تاریخ محلی

تاریخ سلسله ای

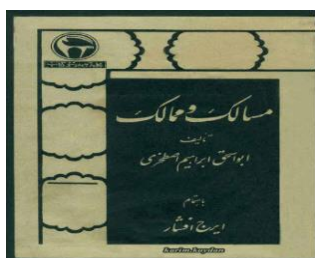
ب: سفرنامه ها

اهمیت سفرنامه ها به این است که اطلاعات مفیدی از **زندگانی اجتماعی** مردم ایران ارائه می دهند، که در دیگر منابع کمتر دیده می شود.

پ: نوشته های جغرافیایی

از نوشته های جغرافیایی می توان در زمینه ی **اجتماعی** (آداب و رسوم ، فرهنگ ، نژاد ، زبان ، اعتقادات و ادیان) **اقتصادی** (نوع معیشت) **نظامی** (قلعه ها ، برج ها) **سیاسی** (حکومت های محلی) و **جغرافیایی** (آب و هوا ، رودها ، دریاها ، راه ها ، دریاچه ها ، پایتخت ها ، مرزها) اطلاعاتی بدست آورد. کتاب هایی تحت عنوان **مسالك و ممالك** از نویسندگان مختلف از جمله این متون هستند. برای نمونه **مسالك و ممالك ابن خردادبه** .

➤ ت: ادبیات و متون ادبی

➤ از شعر شاعران و نوشته های ادبی نویسندگان هر عصری می توان ، کم و بیش از اوضاع سیاسی اجتماعی ، اقتصادی ، دینی و فلسفی اطلاعاتی کسب کرد. مانند **انوری** در قصیده ی نامه اهل خراسان (**دوره سلجوقی**) و کتابهای **بوستان و گلستان سعدی و دیوان حافظ** .

ث: سیاست نامه ها و اندرز نامه ها

موضوعات مطرح شده در کتاب های سیاست نامه شامل شیوه ی کشورداری و مناسبات حکومت و مردم ، چگونگی اداره کشور ، تشکیلات و نهادهای اداری و فرهنگی است. از برجسته ترین این آثار، سیاست نامه **خواجه نظام الملک توسی** وزیر دوره ی سلجوقی است. در کتاب های اندرزنامه ها بیشتر اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم پرداخته می شود. از نمونه اندرز نامه می توان به کتاب **قابوس نامه عنصر المعالی** در قرن پنجم اشاره کرد.

ج: سایر نوشته

به جز موارد ذکر شده کتاب هایی تحت عنوان طبقات ، انساب و فرهنگ نامه های زندگی نامه ای ، متون فقهی ، فلسفی ، کلامی ، متون تقویمی و گاه شماری ، متون اخلاقی و سایر تالیفات علمی همچنین اسناد دیوان حکومتی مانند فرمان ها ، معاهدات سیاسی ، اسناد فرهنگی و اقتصادی و منشآت و نوشته های روی سکه ها اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می دهند.

خلاصه درس:

برای شناخت تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی منابع گوناگونی وجود دارد، که شامل منابع نوشتاری و غیر نوشتاری می شود. که در این بین منابع و مراجع نوشتاری از تنوع و تعدد فراوان تری برخوردارند.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- منظور از منابع غیر نوشتاری چیست؟ این دسته از منابع شامل محوطه ها و مکان های تاریخی ، ابزارها و وسایل و دست ساخته های انسان و آثار شفاهی می شود. محوطه ها و مکان های تاریخی شامل تمامی آثار و بناهای تاریخی و بجا مانده از جوامع گذشته و مکان هایی که محل وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند می شود. تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته شامل انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی ، ظروف ، وسایل حمل و نقل ، مجسمه ها ، تابلوهای نقاشی ، سازهای موسیقی ، جنگ افزارها و وسایل خانگی می شود. آثار شفاهی نیز، افسانه ، اساطیر ، خاطرات شفاهی ، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، مثل ها ، لطیفه ها ، انواع شعرها را در بر می گیرد.

۲- تفاوت و شباهت های تاریخ عمومی و سلسله ای را بیان کنید؟

تفاوت: ۱- موضوع تاریخ های عمومی تاریخ جهان را آغاز پیدایش عالم و تاریخ اساطیری تاریخ باستان و ایران دوره اسلامی تمامی حکومت تا زمان مولف در بر می گیرد در حالی که موضوع تاریخ سلسله ای یک سلسله خاص است. ۲- علت نگارش تاریخ سلسله ای خواست و تشویق فرمانروایان بوده ، در حالی که در تواریخ عمومی چنین موضوعی مطرح نیست .

شباهت: موضوعات بیان شده در هر دو عموماً رویدادهای سیاسی و نظامی است.

۳- چرا سفرنامه ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می شوند؟ زیرا اوضاع سیاسی اجتماعی ، اقتصادی ، دینی و فلسفی رایج در هر عصری در نوشته های شاعران و نویسندگان می توان یافت.

۴- متون جغرافیایی چه اطلاعاتی از گذشته ارائه می دهند؟

از نوشته های جغرافیایی می توان در زمینه ی **اجتماعی** (آداب و رسوم ، فرهنگ ، نژاد ، زبان ، اعتقادات و ادیان) **اقتصادی** (نوع معیشت) **نظامی** (قلعه ها ، برج ها) **سیاسی** (حکومت های محلی) و **جغرافیایی** (آب و هوا ، رودها ، دریاها ، راه ها ، دریاچه ها ، پایتخت ها ، مرزها) اطلاعاتی بدست آورد.

۵- به نظر شما از انواع گونه های معرفی شده ی تاریخی کدامیک از اهمیت بیشتری برخوردارند ؟ برای اثبات نظر خود چه استدلالی دارید؟ همه منابع باتوجه موضوع و کاربرد ، جایگاه از اهمیت بالایی برخوردارند. ولی در این بین تواریخ عمومی چون موضوعات و دوره های تاریخی بیشتری پوشش می دهد، بیشتر مورد توجه است.

سوالات و پرسش های مکمل برای درک بهتر مطالب مطرح شده

۱- منابع پژوهش در تاریخ اسلام و تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی به چند دسته تقسیم می شوند؟

۲- منابع غیر نوشتاری تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی را ذکر کنید.

۳- محوطه ها و بناهای تاریخی به چه آثاری می گویند نمونه ای ذکر کنید.

۴- از منابع غیر نوشتاری دست ساخته های انسانی به چه منابعی اطلاق می شود؟

۵- از منابع غیر نوشتاری تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی آثار شفاهی به چه آثاری گفته می شود؟

۶- انواع منابع نوشتاری تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی را بیان کنید.

۷- موضوع کتابهای تاریخ عمومی که به زبان فارسی نوشته شده چیست، یک کتاب نام ببرید.

۸- نگارش کتابهای تاریخ عمومی از چه دوره ای آغاز و تا چه زمانی تداوم داشت؟

۹- انگیزه ی و هدف اصلی نویسندگان کتاب های تاریخ محلی را بیان کنید .

۱۰- علت نگارش و تدوین کتابهای تاریخ سلسله های چیست؟ یک نمونه بیاورید.

۱۱- تاریخ « تک نگاری » به چه کتابهایی گفته می شود و از چه دوره ای در ایران مرسوم شد و یک نمونه مثال بزنید.

۱۲- تاریخ های منظوم به چه دسته آثاری گفته می شود، یک نمونه را ذکر کنید.

۱۳- سرودن منظومه های حماسی و تاریخی از چه دوره ای در ایران رواج یافت؟

۱۴- از دسته منابع نوشتاری ، برای نوشته های جغرافیایی یک کتاب نام ببرید.

۱۵- کتابهای سیاست نامه ها و اندرز نامه حاوی چه اطلاعاتی هستند؟ برجسته ترین اثر در هر زمینه را نام ببرید.

پاسخنامه:

۱- دو دسته منابع نوشتاری و غیر نوشتاری

۲- محوطه و مکان های تاریخی ، ابزارها و وسایل و دست ساخته ی انسان ، آثار شفاهی

۳- این دسته از منابع به تمام آثار ساختمانی و معماری به جا مانده از گذشته مانند کاخ ها ، کارونسرا ، قلعه ها ، برج ها ... و جاهایی که بستر وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند گفته می شود.

۴- به تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته همچون انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی گفته می شود.

۵- به ، افسانه ، اساطیر ، خاطرات شفاهی ، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، متل ها ، لطیفه ها ، انواع شعرها گفته می شود.

۶- کتابهای تاریخی ، سفرنامه ها ، نوشته های جغرافیایی ، متون ادبی ، اندرزنامه ها و سیاست نامه ها ، سایر کتب

۷- موضوع این کتابها تاریخ جهان از آغاز آفرینش و پس از آن شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران ، تاریخ اساطیری ایران ، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی تا زمان خود مولف - تاریخ طبری

۸- از قرن سوم هجری آغاز و پایان عصر قاجار ادامه داشت.

۹- انگیزه ی اصلی نویسندگان این دسته از کتابها ، ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی ، بیان ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی ، نگارش زندگی نامه مفاخر و مشاهیر محلی بود است.

۱۰- ثبت و ضبط وقایع مربوط به دوران فرمانروایان بزرگ و کوچک به تشویق خود فرمانروایان - تاریخ بیهقی

۱۱- کتاب هایی که عموماً مولف به اشاره فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می کند.
دوره تیموری - عجائب المقدر فی نوائب تیمور

۱۲- منظور اینکه سرایندگان منظومه های حماسی و تاریخی رویداد های تاریخی به صورت نظم (شعر) بیان می کردند.

۱۳- دوره ی مغولان

۱۴- مسالک و ممالک ابن خردادبه

۱۵- کتابهای سیاست نامه در مورد شیوه ی کشورداری و مناسبات حکومت و مردم ، چگونگی اداره کشور ، تشکیلات و نهادهای اداری و فرهنگی است. از برجسته ترین آنها سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی وزیر دوره ی سلجوقی است، و در کتابهای اندرزنامه ها بیشتر اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم پرداخته می شود. مانند کتاب قابوس نامه

ارجاعات: تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) . درس ۱